

Υλικό για εκπαιδευτικούς 2.3

Ελευθερία και υπευθυνότητα – τρία υποδείγματα εισηγήσεων

Πρόκειται για τρία υποδείγματα εισηγήσεων προς επιλογή εκείνου που αντιστοιχεί στις μαθησιακές ανάγκες των μαθητών, για χρήση στα τέσσερα μαθήματα της ενότητας ή ως επέκταση της ενότητας. Τα υποδείγματα διερευνούν τις συνθήκες ανάληψης ευθυνών στις σύγχρονες κοινωνίες:

Υπόδειγμα αρ. 1: Μαθαίνω πως είναι αδύνατον να αναλάβω ευθύνες χωρίς να διακινδυνεύω.

Υπόδειγμα αρ. 2: Πώς επιτυγχάνουμε να αναλαμβάνουμε ευθύνες στις σύγχρονες, ολοένα και πιο πολύπλοκες, κοινωνίες που φτάνουν τους περισσότερους στα όριά τους;

Υπόδειγμα αρ. 3: Η σταθερότητα στις δημοκρατικές κοινωνίες έχει πολιτισμική διάσταση – ένα σύστημα κοινά αποδεκτών αξιών ανάμεσα στα μέλη της, που δεν επιβάλλονται, αλλά συμφωνούνται.

1. Το δίλημμα κίνδυνος ή υπευθυνότητα

Η ελεύθερη επιλογή αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα, όμως αυτή η ελευθερία φέρει ευθύνες. Οφείλουμε να έχουμε πάντοτε κατά νου, πως οι αποφάσεις και οι πράξεις μας έχουν επιπτώσεις και συνέπειες για το παρόν και το μέλλον του εαυτού μας και των άλλων, ανεξάρτητα από το αν ζουν κοντά ή μακριά. (βλ. το μοντέλο βιωσιμότητας στο φυλλάδιο για τους μαθητές 4.2)

Όμως, μαθαίνουμε πώς να αναλαμβάνουμε ευθύνες μόνο σε συνθήκες ελευθερίας, που σημαίνει ταυτόχρονα, ελευθερία να αποτυγχάνουμε. Για παράδειγμα, όπως οι μαθητές γνωρίζουν πολύ καλά, οι νέοι θέλουν να βγαίνουν τη νύχτα και τα σαββατοκύριακα. Οι γονείς τους έχουν την απαίτηση να επιστρέφουν συγκεκριμένη ώρα. Επαφίεται στην υπευθυνότητα των νέων να τηρήσουν τη συμφωνία. Χωρίς την ελευθερία να κινηθούν ελεύθερα αναλαμβάνοντας το σχετικό ρίσκο, δεν έχουν τη δυνατότητα να μάθουν να αναλαμβάνουν ευθύνες.

2. Το δίλημμα πολυπλοκότητα ή δημοκρατία

Σ' αυτή την ενότητα, οι μαθητές αναζητούν λύσεις για τους τρόπους ανάληψης ευθύνης σε πραγματικές συνθήκες. Τις περισσότερες φορές πρέπει να αποφασίσουμε πώς να λύσουμε ένα δίλημμα σε δευτερόλεπτα. Οι βασικές δραστηριότητες (μαθήματα 2 και 3) δίνουν την ευκαιρία στους μαθητές να αναλύσουν τις διαστάσεις της υπευθυνότητας σε αργή κίνηση, ούτως ώστε να ασκήσουν τη διαίσθησή τους. Η ανάληψη ευθυνών απαιτεί τη δεξιότητα να περάσει κάποιος μέσα από πολύπλοκες καταστάσεις σε δευτερόλεπτα και στη συνέχεια, διαισθητικά, να πάρει αποφάσεις που θα αντέξουν σε κριτική ανάλυση. Στην καθημερινή μας εμπειρία, αυτό είναι «φυσικό» και γνωρίζουμε όλοι τον κίνδυνο να κάνουμε λάθη, όταν καλούμαστε να αποφασίσουμε για δύσκολα θέματα σε πίεση χρόνου. Η εκπαίδευση και η πείρα βοηθούν στη βελτίωση της διαίσθησης, όσο κι αν το πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει.

Η πολυπλοκότητα αποκτά διαφορετική ποιότητα σε κοινωνικό ή παγκόσμιο επίπεδο. Για παράδειγμα, πρέπει να επιλέξουμε με ποιον τρόπο θα ταξιδέψουμε από το σημείο Α στο Β, για παράδειγμα, από το σπίτι στο σχολείο. Το πιο βολικό είναι να πάμε με αυτοκίνητο, αφού αν πάρουμε το λεωφορείο ή πάμε με ποδήλατο θα χρειαστούμε περισσότερη ώρα, χωρίς να υπολογίσουμε πιθανές καθυστερήσεις, τις καιρικές συνθήκες, κ.λπ. Τι επιλέγουμε; Ένα κριτήριο θα μπορούσε να είναι οι επιπτώσεις της χρήσης του αυτοκινήτου στις κλιματικές αλλαγές. Όμως, η χρήση του δικού μου αυτοκινήτου θα έκανε τη διαφορά, ιδιαίτερα όταν μόνο λίγοι χρησιμοποιούν λεωφορείο ή ποδήλατο; Το ζήτημα είναι πολύ πολύπλοκο για να το διαχειριστεί κάποιος μόνος του (βλ. ενότητα 4). Το ίδιο συμβαίνει όταν χρειαστεί να λάβουμε μέρος σε αντίστοιχα ζητήματα σε πολιτικό επίπεδο – κάνουμε αρκετά ή δρούμε κατάλληλα ώστε να αναστρέψουμε την κλιματική αλλαγή;

Στις σύγχρονες κοινωνίες η πολυπλοκότητα διαρκώς αυξάνεται. Συνδέεται με την παγκοσμιοποίηση της αγοράς και εξαρτάται από τον τρόπο που ο καθένας από μας αντιμετωπίζει παγκόσμια ζητήματα, όπως την κλιματική αλλαγή. Η ενασχόλησή μας με την πολυπλοκότητα δυσχεραίνει την ανάληψη ευθυνών. Αυτό είναι κατά κάποιο τρόπο το τίμημα που καλούμαστε να πληρώσουμε για την αύξηση του επιπέδου

ζωής στις σύγχρονες κοινωνίες, που οφείλεται στα επιτεύγματα της επιστήμης, της τεχνολογίας και της εκπαίδευσης.

Η διαίσθηση δε μας βοηθά για να αναλάβουμε ευθύνες σε πολύπλοκα ζητήματα, όπως η κλιματική αλλαγή. Χρειαζόμαστε τη συνδρομή ειδικών. Στις δημοκρατίες, οι πολίτες και οι πολιτικοί, που πρέπει να επαφίενται στους ειδικούς ώστε να κατανοούν τον κόσμο στον οποίο ζουν, κινδυνεύουν να διολισθήσουν σε ένα είδος σύγχρονης μετα-δημοκρατικής ολιγαρχίας, που διοικείται από ειδικούς τους οποίους οι πολίτες δε μπορούν πλέον να ελέγξουν. Αυτό είναι το δίλημμα ανάμεσα στην πολυπλοκότητα και τη δημοκρατία.

Η δημοκρατία υπάρχει ή πέφτει με την υπόσχεση πως κάθε ενδιαφερόμενος πολίτης μπορεί να μετέχει στη λήψη αποφάσεων. Για να γίνει αυτό με υπευθυνότητα χρειάζεται οι πολίτες να είναι μορφωμένοι. Η εκπαίδευση είναι η μόνη δυνατότητα που διαθέτουμε ώστε να βρούμε λύσεις στο δίλημμα της πολυπλοκότητας. Η εξάπλωση της εκπαίδευσης δεν έχει λειτουργήσει μόνο ως κινητήρια δύναμη της αυξανόμενης πολυπλοκότητας στη σύγχρονη κοινωνία, αλλά έχει συντελέσει στην υπέρβαση του διλήμματος μεταξύ πολυπλοκότητας ή δημοκρατίας.

3. Το δίλημμα ελευθερίας ή σταθερότητας: ελευθερία, πλουραλισμός και η ανάγκη κοινής αποδοχής συγκεκριμένων αξιών

Άρθρο 18

Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών.

Άρθρο 19

Καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης, που σημαίνει το δικαίωμα να μην υφίσταται δυσμενείς συνέπειες για τις γνώμες του, και το δικαίωμα να αναζητεί, να παίρνει και να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες, με οποιοδήποτε μέσο έκφρασης, και από όλο τον κόσμο.

Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (10 Δεκεμβρίου 1948), το πλήρες κείμενο βρίσκεται στο φυλλάδιο για τους μαθητές 2.5.

Τα άτομα που ασκούν τα δικαιώματα αυτά παράγουν πλουραλισμό πολλών μορφών (βλ. ενότητα 3). Ένα από τα αποτελέσματα είναι πως, ιδιαίτερα σε κοινωνίες που υπάρχουν κοινότητες μεταναστών, οι άνθρωποι πιστεύουν σε διαφορετικά θρησκεύματα και συστήματα αξιών. Οι σύγχρονες κοινωνίες είναι εκκοσμικευμένες και πλουραλιστικές – τα μέλη τους αναπτύσσουν ατομικές απόψεις και ταυτότητες (βλ. ενότητα 1). Η υπευθυνότητα έχει μια κονστρουκτιβιστική διάσταση.

Όμως, κάθε κοινωνία στηρίζεται σε ένα σύστημα αξιών στο οποίο όλα τα μέλη της συμφωνούν. Η δημοκρατία εξαρτάται εξίσου από ένα ισχυρό κράτος και έναν υποστηρικτικό πολιτισμό.

Αυτό είναι το δίλημμα ανάμεσα στην ελευθερία και τη σταθερότητα: ένα δημοκρατικό και εκκοσμικευμένο κράτος εξαρτάται από τις πολιτισμικές συνθήκες που δε μπορούν να παράγουν ή να επιβάλουν οι αρχές και οι θεσμοί του. Δε μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο ένα σύστημα επιλεκτικά αποδεκτών και σεβαστών αξιών, νόμων και στόχων. Επαφίεται στην υπευθυνότητα των πολιτών να (επανα-) διαπραγματευτούν και να (επανα-) διατυπώσουν τις αξίες, τους νόμους και τους στόχους. Η εκπαίδευση, και ειδικότερα η εκπαίδευση στην EDC/HRE, παίζουν σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση αυτής της πρόκλησης. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ίσως το μόνο σύστημα κανόνων και αρχών που μπορεί να είναι παγκόσμια αποδεκτό (βλ. μάθημα 4 σε αυτή την ενότητα, που εστιάζει στο Άρθρο 1 της ΟΔΔΑ). Τα ανθρώπινα δικαιώματα δίνουν έμφαση στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης – τον χρυσό κανόνα – αλλά δεν

Συμμετέχουμε στη δημοκρατία

προωθούν ιδιαίτερα κάποια θρησκευτική πίστη, κάποια ηθική ή εθιμική φιλοσοφία. Από αυτή την άποψη, τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι μέρος του προβλήματος, αλλά της λύσης.